

Glicerije – zapadno rimski car i salonitanski biskup¹

Relativno je malo pouzdanih povijesnih izvora sačuvano o posljednjim carevima Zapadnog Rimskog Carstva. Njima kao osobama i njihovom političkom djelatnošću bavila se historiografija XIX. i početka XX. stoljeća. Kako se suvremena povijesna znanost u najvećoj mjeri prestala baviti takvim pitanjima, slika o tim vladarima ostala je praktički na razini one koja je formirana u prvoj polovici prošlog stoljeća. Istini za volju, konstatacija kako se toj slici u osnovi i nema što novoga nadodati svakako je točna. Radi se o carevima lutkama, sjenama ili figurama na carskom prijestolju, bez stvarne političke i vojne moći, vrlo često opskurnim osobama, koje su se na položaju zatekle zahvaljujući volji moćnih vojnih zapovjednika germanskog podrijetla. No, dok se u prebogatoj stranoj produkciji znanstvene historiografske literature svako malo pojavi poneko djelo, svojom tematikom više ili manje vezano uz djelovanje i život spomenutih careva, u Hrvatskoj se, prema dostupnim mi saznanjima, nikad nitko nije konkretno bavio razdobljem propadanja zapadnorimske carske vlasti. No, dok se u sklopu nekih kasnoantičkih tema zanimljivih za hrvatski prostor, poput primjerice razvoja ranog kršćanstva i arhitekture, ili u sklopu problematike vezane uz hrvatsku etnogenezu, silom prilika dotiče kasne antike i posljednjih desetljeća ili godina carske vlasti na Zapadu,² osobama posljednjih vladara, a općenito i hrvatskim prostorom u kasnoj antici, nitko se u Hrvatskoj nije sustavno pozabavio. Za nužne reference u rijetkim slučajevima u hrvatskoj literaturi koristi se stoga u pravilu strana literatura starija od sto godina.

Među desetak zapadnorimskih careva koji su kratko vladali u drugoj polovici V. stoljeća jedna se carska figura, dakako uz posljednjeg cara Julija Nepota, za hrvatski prostor ipak pokazuje dosta zanimljivom. Riječ je o caru Gliceriju, koji je svoju krat-

¹ Za ovaj je pregled kao temeljna korištena literatura: L. Cantarelli, *Annali d'Italia. Dalla morte di Valentiniano III alla deposizione di Romolo Augustolo (anni 455-476)*, Roma, 1896.; M. Gusso, *Sull'imperatore Glycerio, Studia et Documenta Historiae et Iuris* 58, 1992., 168-193.; K. Hossner, *Die letzten kaiser des romischen abendlandes: Anthemius, Olybrius, Glycerius, Julius Nepos und Romulus Augustulus*, Bielitz 1900.; W. Stichel, *Die römische Kaiser am Ausgang der Antike*, Roma 1982.

² F. Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, Zagreb 1925.; M. Suić, *Liburnia Tarsaticensis, Adriatica praehistorica et antiqua*, Zagreb 1970., 705-716.; M. Nikolanci, "Dalmatinska dinastija" i propast Zapadnog Rimskog Carstva, *Radovi* 18, Zagreb 1985., 5-22; *Salona Christiana*, ur. E. Marin, Split 1994.; M. Brandt, *Srednjovjekovno doba povijesnog razvitka*, Zagreb 1995.²; I. Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek*, Zagreb 1995.; Cambi N., *Antika, Povijest umjetnosti u Hrvatskoj*, Zagreb 2002.; M. Suić, *Antički grad na istočnom Jadranu*, Zagreb 2003.

kotrajnu vladavinu na zapadnorimskom carskom tronu okončao kao biskup Salone, glavnoga grada rimske Dalmacije. O Glicerijevu je životu malo toga poznato, budući da se radilo o politički beznačajnoj osobi čija je vladavina prekratko trajala i već unaprijed bila lišena ikakva političkog koncepta, jer je na prijestolje postavljen voljom Gundobada, nećaka svemoćnog vojnog zapovjednika i patricija Ricimera, Gota koji je više od desetljeća držao vlast na Zapadu u svojim rukama te postavljao i svrgavao careve po vlastitoj volji. Stoga su izvorni podaci o Gliceriju sačuvani u pravilu kao šture vijesti u kronikama, koje u to vrijeme postupno postaju glavni oblik historio-grafskog rada.

Glicerijev dolazak na vlast omogućio je spoj sretnih okolnosti. Naime, 472. godine ubijen je car Antemije,³ eksponent istočnorimske vlasti doveden na prijestolje iz Konstantinopola u pratnji jakih vojnih snaga što ih je s Istoka vodio upravitelj provincije Dalmacije, patricij Marcellin.⁴ No, nakon Marcellinova umorstva na Siciliji⁵ tijekom rata protiv Vandala 468. godine,⁶ Antemije je ostao bez podrške pouzdana vojnog zapovjednika, a kad je pokušao povesti samostalnu politiku, ugrozio je položaj Ricimera, koji je obnašao čast patricija i bio magister militum Zapadnog Carstva, a u isto vrijeme i carev zet. U takvim okolnostima izbio je građanski rat između Ricimera i Antemija. Sukob je završen postavljanjem na carsko prijestolje Anicija Olibrija⁷ u travnju 472. te Antemijevim umorstvom 11. srpnja iste godine. Nešto kasnije (9. kolovoza) umro je i Ricimer, a položaj što ga je on držao preuzeo je njegov nećak Gundobad, kojega je upravo Olibrije uzvisio na čast patricija i dodijelio mu čast magister militum.⁸ No,

³ *Fasti vindobonenses priores*, 606, 472. "his cons. bellum civile gestum est Romae inter Anthemius imperatorem et Ricimere patricio, et levatus est imp. Olybrius Romae, et occisus est imp. Anthemius V idus Iulias"

⁴ *Marcellinus Comes, Chron.*, 90, 468. "Marcellinus Occidentis patricius idemque paganus dum Romanis contra Vandalos apud Carthaginem pugnantis opem auxiliumque fert, ab iisdem dolo confoditur, pro quibus palam venerat pugnaturus"; *Consularia Constantinopolitana*, 467, "Antemius Romae imperator factus est. Adversum Vandalos grandis exercitus cum Marcellino duce dirigitur; *Hydat.*, *Chron.* 247., 469?, Legati qui ad imperatorem missi fuerant, redeunt nuntiantes, sub praesentia sui, magnum valde exercitum cum tribus ducibus lectis adversum Vandalos a Leone imperatore descendisse, directo Marcellino pariter cum manu magna eidem per imperatorem Anthemium sociata. Rechimerum generum Anthemii imperatoris et patricium factum...."

⁵ *Fast. vind. prior.* 601, 468., "In Siciliis Marcellinus occiditur"; *Marcell. Com.*, *Chron.*, 90, 468.

⁶ *Procopius, Bell. Vand.*, I 6.

⁷ *Fast. vind. prior.*, 606, 472; *Marcell. Com.*, *Chron.*, II, 90, 472.

⁸ *Fast. vin. prior.* 608, 472. "eo anno Gundobadus patricius factus ab Olybrio imp."

Olibrije je već početkom studenog umro⁹ pa je zapadnorimsko prijestolje ponovno bilo ispražnjeno. Upravo je Gundobad na carsku čast uzvisio Glicerija, koji je u tim trenucima obnašao čast comes domesticorum.¹⁰ Glicerije je proglašen carem u Raveni 3. ili 5. svibnja,¹¹ ali istočnorimski car Lav nije priznao ovu vladavinu.¹²

O Glicerijevoj se politici ne zna gotovo ništa. Jedino je poznato da je novcem i darovima uspio odvratiti Ostrogote pod vodstvom kralja Vidimera od napada na Italiju.¹³ Glicerije je, čini se, imao nekih uspjeha i u odnosu prema Vizigotima, kojima je tada vladao sposobni, ambiciozni i agresivni kralj Eurik. Međutim, u Galskoj kronici iz 511. sačuvana vijest, koja se odnosi na zbivanja u 473. godini nije dovoljno jasna (*Vincentius vero ab Eurico rege quasi magister militum missus ab Alla et Sindila comitibus Italia occiditur.*) Komiti Ala i Svindila ubili su, dakle, Eurikova vojnog zapovjednika koji je bio poslan u Italiju, ali je nejasno je li Vincencije vodio neku vojsku koju su Glicerijevi zapovjednici porazili ili je došao u Italiju s nekom diplomatskom zadaćom. Eurik je pak u to vrijeme uspio zauzeti Arles i Marseilles,¹⁴ pa ne treba isključiti mogućnost da se radilo o pokušaju kombiniranog vojnog napada.

Jedini sačuvan poznati zakon što ga je Glicerije proglasio kao car datiran je 11. ožujkom 473., upućen je pretorijanskom prefektu Italije, a odnosio se na pitanja simonije. Isti je zakon odaslan i prefektima Galije, Ilirika i Istoka, kako je bio običaj, međutim na područjima pod jurisdikcijom istočnog cara nije imao zakonsku snagu. U međuvremenu istočni je car Lav I. namjeravao razriješiti stanje permanentne krize u Italiji odlučivši poslati vojne snage pod zapovjedništvom Julija Nepota, upravitelja Dalmacije i Marcellinova nećaka, sa zadaćom da se riješi pitanje vlasti u Zapadnom Carstvu.¹⁵ Kako bi dodatno osnažio Nepotov položaj, Lav I. dodijelio mu je čast patricija i oženio ga jednom od nećakinja carice Verine.¹⁶ Tim je činom Nepot postao članom carske obitelji. No, njegov je pohod morao biti odgođen do proljeća. U međuvremenu je umro Lav I. Novim je carem proglašen njegov maloljetni unuk Lav II., a carev je suvladar postao Zenon. Nepot je tako pod novim okolnostima krenuo u Italiju. Glic-

⁹ *Ioch. Antioch.*, fr. 209. 2. Izvori nisu suglasni oko točnog datuma Olibrijeve smrti.

¹⁰ *Ioch. Antioch.*, fr. 209. 2.; *Paul. Diac., Historia Romana* XV, 5. "Licerius domesticus a Gundibaro patricius totius etiam voluntate exercitus apud Ravennam imperator efficitur." Domestici su bili elitna jedinica carske garde.

¹¹ *Fast. vin. prior.* 611, 473. "hoc consule levatus est imp. Glicerius Ravenna III non. Martias"; *Paschale campanum*, 473. "Licerius imperator levatus est V non. Mart."

¹² *Iord., Hist. Rom.*, 338.

¹³ *Iord., Getica*, 284.

¹⁴ *Chronicon CaesarAugustanum*, 473. "His. coss. Arelatum et Masilia a Gotthis occupata sunt"

¹⁵ *Ioh. Antioch.*, fr. 209. 2.

¹⁶ *Iord. Rom.*, 338.

erije se još prije Nepotova dolaska sklonio u Rim, a o namjeri da se odupre Nepotu svjedoči srebrni novac kovan u Rimu s natpisom na aversu D N GLYCERIUS P F AUG. Kovanica kovana s takvim natpisom u trenucima dok su se Nepotove snage iskrcavale u Raveni indicira da je Glicerije namjeravao oprijeti se svome rivalu. Međutim, kad je Nepot u lipnju stigao do Rima Glicerije se predao bez otpora. Vijesti nisu suglasne u dataciji Glicerijeva svrgavanja. No, ni jedan izvor ne sugerira da je Glicerije uopće i pokušao pružiti ikakav otpor. Sve se, čini se, odigralo brzo. Glicerije je uhvaćen u Portu kraj Rima, vjerojatno u pokušaju bijega iz Italije. Jedan od ključnih razloga Glicerijeve predaje mogao bi biti taj što je Nepota vojska izvikala za cara, a Zenon slanjem carskog grimiza priznao takvo stanje. Glicerije, po svemu sudeći, nije raspolagao ni značajnijim vojnim postrojbama koje bi bile voljne boriti se za njega, niti financijskim sredstvima kojima bi ih pridobio.

Svrgnutog cara Nepot nije dao umoriti već ga je zaređio za biskupa i poslao u Salonu.¹⁷ Takva praksa nije bila novina. Na isti način Ricimer i Majorijan postupili su nakon svrgavanja cara Eparhija Avita 456. godine. Avit je posvećen i postavljen za biskupa Piacenze.¹⁸ Glicerije je u svakom slučaju stigao do Salone i preuzeo biskupsku čast. O tome nema dvojbe jer ga kao salonitanskog biskupa spominje i Toma Arhidakon u svojoj Povijesti splitskih i salonitanskih biskupa.¹⁹ No, o Gliceriju izvori više ništa ne govore i ni jedan podatak ili sačuvana vijest ne omogućuje ikakve spoznaje o njegovu biskupovanju. Vijest Komesa Marcelina za 474. godinu sugerira da je Glicerije umro ubrzo nakon što je zaređen za biskupa.²⁰

Kad je Julije Nepot 475. godine protjeran iz Italije, sklonio se u Dioklecijanovu palaču, odakle je nastavio vladati Dalmacijom kao posljednji zakoniti car Zapada. Vijest kod Jordana sugerira da je Glicerije u to vrijeme možda još uvijek biskupovao u Salonu.²¹ Neki su autori i Nepotovo umorstvo u svibnju 480. godine dovodili u svezu s Glicerijevom urotom,²² no takvo bi mišljenje trebalo odbaciti. Samo jedan povijesni izvor navodi da je do umorstva došlo na poticaj bivšeg cara i salonitanskog biskupa Glicerija,²³ ali, osim eventualne mržnje ili želje za osvetom, teško je naći ikakav drugi

¹⁷ *Iord. Rom.*, 338-339.

¹⁸ *Auctuarium Prosperi*, 456. "Imperator Avitus Placentiam cum sociorum robore ingressus, quem cum magna vi exercitus magister militum Ricimer excepit. commisso proelio Avitus cum magna suorum caede terga vertit, quem vitae reservatum Eusebius episcopus ex imperatore episcopum facit. interfectus in eo proelio Missianus patricius Aviti XV k. Novemb."

¹⁹ Toma Arhidakon, *Historia Salonitana*, Split 2003., V, 2, 21.

²⁰ *Marcell. Com.*, 91, 474. "... Glycerius ex Caesare episcopus ordinatus est et obiit.". Moguće je, dakako, i da Marcellin Komes iz svoje perspektive projicira kasnije događaje u ovo vrijeme, ali mi se čini da toj vijesti u osnovi treba pokloniti povjerenje.

²¹ Glicerije se u izvorima posljednji puta spominje kod Jordana (*Get.* 241) u vrijeme Nepotova dolaska u Salonu ("Nepus fugit Dalmatias ibique defecit privatus a regno, ibi iam Glycerius dudum imperator episcopatum Salonitanus habebat").

motiv za takav Glicerijev postupak. S obzirom da je bio posvećen i na taj način zauvijek udaljen od mogućnosti stjecanja svjetovne vlasti, postavlja se pitanje kakvu bi korist Glicerije imao od Nepotova umorstva.

Bez obzira na njegovu minornu ulogu u političkim zbivanjima tog vremena Glicerije ipak spada među one rane salonitanske biskupe čiji je episkopat povijesno zajamčen. Iako se i u novijoj literaturi²⁴ učestalo pojavljuje mišljenje da je Glicerijev episkopat trajao do 480. godine, temeljeno na Bulić-Bervaldivoj Kronotaksi iz 1912. godine,²⁵ takve se tvrdnje ne mogu potkrijepiti povijesnim izvorima. Čak i ako se prihvati dvojbena Malkova vijest sačuvana kod Fotija, činjenica da o Gliceriju nakon toga nema spomena u izvorima ne dozvoljava nam ipak da kraj njegova episkopata proizvoljno datiramo. Stoga će posljednje godine Glicerijeva života, kao i njegovo biskupovanje, i dalje ostati nepoznanicom, baš kao i njegov život prije stupanja na carsku čast.

²² M. Abramić, O povijesti Salone, prev. N. Cambi, u *Antička Salona*, Split 1991., 39-46., 45; F. Bulić / Lj. Karaman, *Palača cara Dioklecijana u Splitu*, Zagreb 1927., 181-182.; J. Belamarić, *Split – od carske palače do grada*, Split 1998., 30.

²³ *Malchus (apud Photium)*, 78; Usp. o tome PWRE suppl. VII, Stuttgart 1957., B. Saria, s.v. *Dalmatia (als spätantike Provinz)*, col. 30. Postoji doduše još jedan fragment *Candid. Isauric., Historiarum libri III*, frg. 1, FHG, IV, 136, gdje se govori da je Nepot, preuzevši kraljevstvo, proživio još nekoliko dana i potom bolestan umro, a Glicerije, došavši na vlast nakon njega doživio istu sudbinu, ali ni tu nema spomena o Glicerijevoj uroti. No s obzirom na to da se ti podaci ne mogu dovesti u vezu ni s jednom drugom viješću sačuvanom u izvorima, velika je vjerojatnost da je kompilator teksta pomiješao imena i osobe.

²⁴ Toma Arhidakon, *Historia Salonitana*, 21, bilj. 4.

²⁵ F. Bulić / J. Bervaldi, *Kronotaksa solinskih biskupa*, Zagreb 1912.

BIBLIOGRAFIJA**Korišteni izvori:**

- Consularia Constantinopolitana*, ed. Th. Mommsen, MGH, *Auctores antiquissimi*, vol. IX, Berolini, 1891., reprint Berlin 1961.
- Consularia Italica. Fasti Vindobonenses priores*, ed. Th. Mommsen, MGH, *Auctores antiquissimi*, vol. IX, Berolini, 1891., reprint Berlin 1961.
- Consularia Italica. Continuatio Hauniensis Prosperi ordo prior*, ed. Th. Mommsen, MGH, *Auctores antiquissimi*, vol. IX, Berolini, 1891., reprint Berlin 1961.
- Comes Marcellinus, Chronicon*, ed. Th. Mommsen, MGH, *Auctores antiquissimi*, vol. XI, Berolini, 1893.
- Hydatius Lemicus, Continuatio chronicorum Hieronymianorum*, ed. Th. Mommsen, MGH, *Auctores antiquissimi*, vol. XI, Berolini, 1893.
- Iohannes Antiochenus, Historia*, ed. C. Müller, FHG IV, Paris 1868.
- Iordanes, De origine actibusque Gatarum*, ed. Th. Mommsen, MGH, *Auctores antiquissimi*, vol. V, Berolini, 1882.
- Iordanes, De summa temporum vel origine actibusque gentis Romanorum*, ed. Th. Mommsen, MGH, *Auctores antiquissimi*, vol. V, Berolini, 1882.
- Malchus, Byzantinae Historiae libri VII*, ed. C. Müller, FHG IV, Paris 1868.
- Pauli Diaconi Historia Romana*, ed. J. Droysen, *Scriptores rerum germanicarum*, MGH, *Auctores antiquissimi*, vol. II, Hannoverae, 1878.
- Procopius of Caesarea, The Vandalic War (Bellum Vandalicum)*, London 1968.
- Toma Arhidakon, Historia Salonitana*, prev. i ur. O. Perić, Split 2003.

Popis korištene literature:

- Abramić M., O povijesti Salone, prev. N. Cambi, u *Antička Salona*, Split 1991., 39-46.
- Bulić F. - Bervaldi J., *Kronotaksa solinskih biskupa*, Zagreb 1912.
- Bulić F. - Karaman Lj., *Palača cara Dioklecijana u Splitu*, Zagreb 1927.
- Cantarelli L., *Annali d'Italia. Dalla morte di Valentiniano III alla deposizione di Romolo Augustolo (anni 455-476)*, Roma, 1896.
- Gusso M., *Sull'imperatore Glycerio, Studia et Documenta Historiae et Iuris* 58, 1992., 168-193.
- Hossner K., *Die letzten kaiser des romischen abendlandes: Anthemius, Olybrius, Glycerius, Julius Nepos und Romulus Augustulus*, Bielitz 1900.
- Nikolanci M., "Dalmatinska dinastija" i propast Zapadnog Rimskog Carstva, *Radovi* 18, Zagreb 1985., 5-22.
- Salona Christiana*, ur. E. Marin, Split 1994.
- Stichel W., *Die römische Kaiser am Ausgang der Antike*, Roma 1982.

Senia Belamarić

Latinska protumadarska satira Franje Milašinovića

1. UVOD

Godine 1843. izdana je jedna satira protiv mađarona, pisana na latinskom jeziku, kojoj je kao izdavač potpisan Teubner, a kao autor izvjesni Martinus Sarcastius Pseudo-Naso. Budući da o autorstvu same satire postoji dovoljno izvora, s apsolutnom se sigurnošću može tvrditi da se radi o pseudonimu hrvatskog kanonika Franje Milašinovića, a postojalo je više razloga da ovaj rad obuhvati upravo to djelo. Najprije, govoreći o autoru, radi se o jednom od posljednjih hrvatskih latinista, a o kojem se pisalo vrlo malo, pa su podaci o njegovom životu i radu toliko šturi da ih je trebalo prikupiti na jedno mjesto. Potom, sama je satira također jezično i stilski dosad gotovo netaknuta, a kao treće ističe se izdavač, poznati Teubner, što je već samo po sebi nametnulo potrebu da se obradi tekst koji se prije nepunih 150 godina smatrao dovoljno vrijednim da bude izdan u Leipzigu.

Kako su podaci koji su mi bili dostupni zaista oskudni, često sam se oslanjala na sekundarnu literaturu, a u velikoj mjeri sam se morala osloniti na vlastite postavke i zaključke. S obzirom na to da je za razumijevanje svake satire neizbježno poznavati društveno-politički kontekst, jedno cijelo poglavlje posvetila sam povijesnim okolnostima u kojima je satira nastala. Isto tako, budući da se, sasvim nepredviđeno, pitanje vjerodostojnosti potpisa izdavača pokazalo spornim, u jednom sam dijelu obradila i taj problem. Samojoj satiri sam pristupila s tri aspekta, raščlanjujući je sadržajno, stilski i prema jezičnim uzorima. Na samom kraju kao *appendix* stoji i sam tekst satire, prema izdanju koje mi je bilo dostupno u NSB- u, i kazalo, prema onome koje je priložio T. Matić u svom osvrtu na ovu satiru.